

Barn är anhöriga

Kapitel 1 Att se barn som anhöriga,

Elisabet Näsman, Karin Alexanderson, Stina Fernqvist &
Johanna Kihlgård

Att se barn som anhöriga - Om relationer, interventioner och omsorgsansvar

Under redaktion av
Ulrika Järkestig Berggren
Lennart Magnusson
Elizabeth Hanson

Nka **Linneuniversitetet**
Kalmar Växjö

Att se barn som anhöriga

- Om relationer, interventioner och omsorgsansvar

Redaktörer

Ulrika Järkestig Berggren,

Lenhart Magnusson

Elizabeth Hanson

Barn som anhöriga 2015:6

Förord

Enligt hälso- och sjukvårdslagen har hälso- och sjukvården sedan år 2010 ett ansvar att beakta barns behov av information, råd och stöd när en förälder har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, psykisk störning eller funktionsnedsättning, missbrukar beroendeframkallande medel eller när en förälder oväntat avlider. Baserat på det har regeringen tagit initiativ till ett brett nationellt utvecklingsarbete, där Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten och Sveriges Kommuner och Landsting samarbetar för att stärka stödet till barn och unga i utsatta situationer. En fråga som förutom hälso- och sjukvården i allra högsta grad berör kommunernas socialtjänst och skola och förskola.

Linnéuniversitetet och Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) har i uppdrag av Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskap inom området "Barn som anhöriga" och att bygga upp en bas för kunskapsproduktion och kunskaps-spridning samt stimulera och stödja utvecklingen inom området. Som en del i detta arbete har ett tvärvetenskapligt forskarnätverk "Barn som anhöriga" med engagerade forskare bildats. Forskarnätverket koordineras från Nka och Linnéuniversitetet. Under ett av forskarnätverkets första möten togs initiativ till att producera en antologi om aktuell forskning och utveckling inom området.

Syftet med antologin är att sammanställa aktuell forskning och utveckling inom området barn som anhöriga. Antologin fångar viktiga aspekter av anhörigskap för barn. Författarna lyfter centrala och aktuella aspekter utifrån sina forskningsområden. Huvudfokus i antologi är den svenska kontexten med sina specifika förutsättningar, men antologin innehåller också internationella utblickar till Storbritannien, där "Young carers" är ett etablerat forskningsområde. Totalt har 28 forskare medverkat i antologin som omfattar 18 kapitel och undertecknade har varit redaktörer.

Antologin vänder sig till studerande på sjuksköterske-, läkar-, socionom- och lärarprogrammet samt övriga professionsutbildningar som i sin yrkesverksamhet möter anhöriga, barn och deras föräldrar i behov av stöd. Den är även avsedd för beslutsfattare, verksamhetsutvecklare, enskilda personer och idéburna organisationer som söker kunskap om barns livsvillkor som anhöriga. För att göra den lättillgänglig finns den publicerad i tryckt form och som pdf. Det är möjligt att ta del av antologin som helhet och kapitlen var för sig som pdf via Nka:s webbsida.

Lennart Magnusson   Elizabeth Hansson   Ulrika Järkestig Berggren
Verksamhetschef,   FoU-ledare, professor   Universitetslektor
docent

Nka, Linnéuniversitetet www.anhoriga.se

Inledning

Ulrika Järkestig Berggren, Lennart Magnusson,
Elizabeth Hanson

Barn är anhöriga. De är anhöriga till föräldrar, till syskon, till far- och morföräldrar och till andra vuxna eller barn som de bor med. Att betrakta minderåriga barn som anhöriga kan uppfattas som ett nytt sätt att förstå barns verklighet i vilken relationen till familjen lyfts fram, men det visar också på barnets position i ett samhälleligt och rättsligt sammanhang.

Bakgrunden till temat för denna antologi står att finna i en förändring av hälso- och sjukvårdslagen som lyfter barns behov i positionen anhöriga. I hälso- och sjukvårdslagen infördes 2010 en ny paragraf §2g, som ger hälso- och sjukvårdspersonal ett ansvar att:

beakta barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder eller annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med har en psykisk störning eller psykisk funktionsnedsättning, har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, eller är missbrukare av alkohol eller andra droger. Detsamma gäller om barnets förälder oväntat avlider. (HSL §2g)

Denna lagparagraf innebär att barns behov ges en rättslig status genom deras position som anhöriga. Vidare innebär paragrafen att professionella i hälso- och sjukvården ska beakta barns behov och att på ett adekvat sätt kunna informera, ge råd och stöd. För detta krävs kunskap, kompetens och tillgång till effektiva interventioner. Lagparagrafens tillkomst kan ses i ljuset av FN:s barnkonvention som ett försök att implementera barns rätt enligt konventionen i hälso- och sjukvårdslagen. Vad det innebär att se barn som anhöriga i dessa situationer utgör därför en empirisk fråga att beforska.

Anhörigskap uttycker förutom en rättslig position, också en känslomässig relation och en beroenderelation. I anhörigskapet finns en utsatthet då de svårigheter som drabbar t e x en förälder också drabbar barnen i familjen, men samtidigt i anhörigskapet finns också ofta ett aktörskap. Båda dessa sidor av anhörigskap gäller för barn som är anhöriga. Barn är utsatta för det som händer deras föräldrar eller syskon och de kan ha behov av information för att förstå sin situation och vad som händer. De kan ha behov av mer konkret stöd, men också ibland av skydd. I de situationer som lagtexten räknar upp utsätts barn för situationer i sin hemmiljö som är stressande och som på sikt kan riskera att påverka barns utveckling negativt. Samtidigt besitter barn egna resurser och tar sig också ett eget aktörskap i sin familj. Barn och ungdomar tar ibland på sig uppgifter i hemmet och ansvar

för sina föräldrar och syskon. När det gäller vuxna talas det om anhängvårdare, men det förekommer också att barn tar på sig omsorgsansvar. Ett annat sätt för barn att vara aktörer är att söka olika sätt att hantera de situationer som uppstår genom att söka stöd i andra relationer. I antologin speglas såväl barns utsatthet som deras aktörsskap i anhängrelationen.

Hur barns anhängskap betraktas påverkas också av vilket perspektiv som ”barn” och ”barndom” beskrivs utifrån. Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv på barn som becomings lyfter fram barns beroende och sårbarhet, samt föräldrars ansvar att tala för sina barn och formulera barnens behov. I detta perspektiv är det viktigt att också skydda barn från en negativ utveckling i vuxen ålder. Ett fokus på barns egna perspektiv sätter istället fokus på barn som medborgare, som beings, med rätt att bli hörda och att få ha inflytande och delaktighet över sin situation här och nu. Vidare innebär anhängskap att barn ingår i en familj och kan då betraktas som en del i familjens större enhet. Familjerelationer är därför den centrala utgångspunkten för antologins samtliga kapitel. I några kapitel lyfts också frågor om vad ett familjeperspektiv innebär. Hur kommer barns perspektiv fram i ett familjeperspektiv och vems röst formuleras i ett familjeperspektiv? Att se barn som anhänga bör innebära att hålla två fokus samtidigt: Barns eget perspektiv ska tydliggöras, samtidigt som barns position och relation till sin familj kommer i fokus.

Denna antologi har kommit till på initiativ av forskarnätverket ”Barn som anhänga” i syfte att ställa samman svensk aktuell forskning om barn i deras position av att vara anhänga. Antologin utgör ett första försök att fånga viktiga aspekter av anhängskap för minderåriga barn. Författarna lyfter aspekter som de uppfattar som centrala och aktuella utifrån sitt forskningsområde, men kunskapsområdet kan såväl vidgas som fördjupas. Även om lagstiftningen medför nya utmaningar och att se barn i positionen anhänga ställer nya frågor, har forskare under lång tid forskat om barns och familjers utsatthet, risker och resiliens i situationer som är stressande. Internationell forskning bidrar också med nya perspektiv på barns anhängskap. Ett exempel i antologin är barns omsorgsansvar som är ett etablerat forskningsområde i England men som hittills inte har beforskats i någon större utsträckning i Sverige. Huvudfokus i denna antologi utgör dock den svenska kontexten med sina specifika förutsättningar. Det finns behov av att lyfta svensk forskning och utveckling inom området. Ett initiativ för att göra detta är forskarnätverket.

Forskarnätverket ”Barn som anhänga” har kommit till genom initiativ i projektet ”Barn som anhänga” vilket är ett nationellt utvecklingsarbete på initiativ av regeringen, där Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten, och Sveriges Kommuner och Landsting samarbetar för att stärka stödet till barn och unga i utsatta situationer. Nationellt Kompetenscentrum anhänga (Nka) har fått i uppdrag av Socialstyrelsen att i samverkan med Linnéuniversitetet ta fram och sprida kunskap inom området ”Barn och unga som anhänga” och att långsiktigt bygga upp en bas för kunskapsproduktion och kunskapsspridning, stimulera och stödja utvecklingen inom detta område och implementeringen av den nya lagparagrafen.

Forskarnätverket utgör ett tvärvetenskapligt sammanhang där forskare möts som kommer från många olika discipliner och verksamheter för att samverka.

Tvärvetenskapligheten betyder att kapitlen i antologin har många olika teoretiska och metodologiska infallsvinklar på barns anhörigskap, vilka förhoppningsvis sammantaget kan besvara fler och mer komplexa frågor än vad som är möjligt att göra i var disciplin för sig.

Presentation av antologins kapitel

Huvudsakligen griper antologin över fem teman: Barns centrala relationer till sin familj och den utsatthet som kan följa med i dessa relationer då familjen utgör grundvalen för barns liv och utveckling samt visar på omfattning av och konsekvenser på sikt av barns anhörigskap. Ett tema handlar om interventioner för barn som behöver stöd i sin position som anhöriga. Barn som upplever våld i familjen tillhör en grupp som inte definieras i lagstiftningen, men de har en svår situation och ett av antologins teman tar därför upp forskningsläget, erfarenheter av och förekomst av våld. Ett specifikt område av anhörigskap, som ofta står i fokus när vuxnas anhörigskap diskuteras men som hittills inte har varit i fokus när det gäller barn, behandlas främst i antologins avslutande tema: barns omsorgsansvar för sin förälder eller syskon.

Barns anhörigskap

I antologins första avsnitt, *Barns anhörigskap*, diskuteras utifrån olika infallsvinklar vad anhörigskap för barn kan innebära. Kapitel ett inleder med en diskussion av vad det innebär att se barn i positionen anhöriga. Författarna Elisabet Näsman, professor i sociologi vid Uppsala universitet, Karin Alexanderson, lektor Uppsala universitet, Stina Fernqvist, lektor Uppsala universitet och Johanna Kihlgård, socionom verksam i Uppsala kommun, för en teoretisk diskussion utifrån barndomssociologi för att försöka tydliggöra och problematisera aspekter av barns anhörigskap. De undersöker också hur barns anhörigskap uttrycks i centrala publikationer utgivna av Socialstyrelsen.

I kapitel två diskuterar Gunvor Andersson, professor emerita Lunds universitet, barns utsatthet, huvudsakligen utifrån forskning om den kommunala barnavården, men hon pekar också på barns utsatthet i andra situationer t ex i kriminalvården till föräldrar i fängelse. Kapitlet sammanfattar och problematiserar kunskap om barn som lever i utsatta familjer. Hon pekar också på en rad områden där det finns kunskapsluckor, t ex forskning om spädbarn och små barn upplevelser och hur de påverkas i sina familjer med problem.

Det tredje kapitlet presenterar ett empiriskt exempel från unga vuxna som berättar om sina erfarenheter av att ha bott i kontaktfamilj av Lotta Berg Eklundh, fil lic, FOU Nordost. Insatsen ges som stöd till föräldrar, men det är barnen och ungdomarna som blir föremål för insatsen. Kapitlet diskuterar vad ett anhörigperspektiv i socialtjänsten skulle kunna innebära i termer av förändrade arbetsformer i socialtjänsten.

Även Mikaela Starke, docent Göteborgs universitet, lämnar i kapitel ett empiriskt bidrag med röster från unga vuxna som berättar om sin uppväxt med mammor som har intellektuellt funktionshinder. I kapitlet uttrycks både de unga vuxnas syn på sin egen sårbarhet och utsatthet i sin familj, men också hur de har uppfattat professionellas frånvarande närvaro i deras liv. I kapitlet diskuteras också möjligheter att stödja processer av resiliens för barn som växer upp i familjer där en förälder har intellektuellt funktionshinder.

Hur många barn och hur går det för barnen?

I antologins andra avsnitt, *hur många barn och hur går det för barnen?* presenteras studier som har undersökt omfattningen av hur många barn som är anhöriga enligt den definition som §2g HSL avser och hur det går för dem i skolan. Vidare presenteras vilka konsekvenser en förälders död kan få för barnets eget liv och hälsa. Slutligen presenteras en studie om i vilken omfattning barn till patienter i psykiatri registreras och får insatser enligt hälso- och sjukvårdslagen.

I kapitel 5 presenterar Anders Hjern, forskningsledare och professor CHES och Karolinska institutet, en nationell registerstudie över hur många barn som är anhöriga till patienter i vården och berörs av §2g HSL. Studien utgör den första svenska studien att beräkna omfattningen av antalet berörda barn. Därefter i kapitel 6 presenteras hur det går för anhöriga barn i skolan, baserat på en registerstudie över meritvärde och gymnasiebehörighet när barnen slutade nionde klass.

Mikael Rostila, docent CHES Stockholms Universitet, diskuterar i kapitel 7 konsekvenser för barns hälsa och dödlighet när de har förlorat en förälder. Data bygger på en nationell registerstudie av barns ökade dödlighet och kapitlet tydliggör behov av långvarigt stöd för dessa barn.

Kapitel 8 presenterar resultat av en registerstudie över registrering av om patienter i Vuxenpsykiatri har barn och vilka insatser de får. Gisela Priebe, docent Lunds universitet och Maria Afzelius, doktorand Malmö högskola, har studerat resultat av implementeringen av lagen i Vuxenpsykiatri med Region Skåne som exempel. I kapitlet presenteras också barnombudens erfarenheter av registrering men också av att försöka implementera §2g HSL.

Interventioner

Antologins tredje avsnitt, *interventioner*, tar upp kunskapsläget om metoder för stöd till barn och föräldrar när en förälder blir allvarligt sjuk, eller när en förälder avlider samt visar i tre kapitel på exempel på dels nya webbaserade interventioner, en vanligt förekommande intervention- stödgrupper, och dels en av de mest välbeforskade interventionerna inom psykiatrisk vård; Beardslees familjeintervention.

I kapitel 9 visar Ulrika Järkestig Berggren lektor Linnéuniversitetet, och Elizabeth Hanson professor Linnéuniversitetet, inledningsvis på forskning om barns erfarenheter av att ha en allvarligt fysiskt sjuk förälder. Därefter presenteras utifrån resultat från en kunskapsöversikt, kunskapsläget om metoder som finns att tillgå för att ge stöd till barn och förälder när en förälder är allvarligt sjuk.

På samma sätt visar Ann-Sofie Bergman, lektor Linnéuniversitetet, och Elizabeth Hanson, professor Linnéuniversitetet, i kapitel 10, på forskning om barns erfarenheter av att förlora en förälder. Kapitlet visar också utifrån en kunskapsöversikt på kunskapsläget om metoder för att ge stöd till barn och förälder när en förälder avlider. Slutligen identifieras behov av ytterligare kunskapsutveckling.

I kapitel 11 presenterar Tobias Elgán, forskare STAD, Helena Hansson med dr. Lunds universitet, Ulla Zetterlind med dr. Lunds universitet och Nicklas Kartengren metodutvecklare STAD, implementering, genomförande och utvärdering av en ny webbintervention riktad till ungdomar som har en förälder som missbrukar. De redogör också i kapitlet för kunskapsläget om risk och skyddsfaktorer för barn när en förälder missbrukar och hur skyddsfaktorer genom att användas i en webbintervention är tänkta att bidra till ungdomars resiliens.

Ulla Forinder, docent Stockholms universitet, Yvonne Sjöblom docent Stockholms universitet, och Agneta Rönn, samordnare Familjehuset Helsingborg, bidrar i kapitel 12 med en presentation av stödgruppsverksamhet för familjehemsplacerade barn. Kapitlet presenterar inledningsvis familjehemsplacerade barns specifika situation för att därefter presentera ett exempel på en pågående utvärdering av stödgruppsverksamhet för familjehemsplacerade barn vid Familjehuset Helsingborg. I kapitlet delges erfarenheter av att skapa och implementera en stödgruppsverksamhet för denna barngrupp.

Beardslees familjeintervention är en i forskning väldokumenterad metod för riskprevention, avsedd att användas i psykiatrisk verksamhet. I kapitel 13 redogör Anita Cederström, lektor emerita Ersta högskola, Heljä Pihkala överläkare Psykiatriska kliniken Skellefteå lasarett och Umeå universitet, för kunskapsläget. Metoden beskrivs också och exemplifieras med en fallbeskrivning av en familjs väg genom interventionen.

Margaretha Jenholt Nolbris, leg. Barnsjuksköterska fil.dr. Centrum för barns rätt till hälsa på Drottning Silvias barn & ungdomssjukhus i Göteborg, lyfter syskonrelationen i kapitel 14. Hon presenterar inledningsvis forskning om barns erfarenheter och reaktioner på att ett syskon får cancer och även sorgereaktioner om syskonet avlider. Utifrån klinisk praktik och forskning presenteras olika metoder/interventioner som kan användas för att ge det friska syskonet stöd.

Våld i familjer

Antologins fjärde avsnitt fokuserar på *våld i familjer*. Avsnittets två kapitel presenterar kunskapsläget för barn som upplever våld i familjen, samt resultat från en svensk enkätstudie riktad till unga vuxna som besvarat frågor om upplevelse av våld i familjen.

I kapitel 15 redogör Karin Grip, lektor Göteborgs universitet och Ulf Axberg, lektor Göteborgs universitet, för kunskapsläget om hälsokonsekvenser för barn när det förekommer våld mellan deras omsorgspersoner. De visar med hjälp av anknytningsteori och, stress-respons på sätt att förstå barns reaktioner och strategier att hantera upplevelser av våld i familjen.

Åsa Källström Cater, professor Örebro universitet, presenterar i kapitel 16 resultat från en nationell registerstudie där unga vuxna slumpmässigt valts att besvara frågor om upplevelser av våld i familjen. Hon presenterar förekomst av våld och vilka långtidseffekter av våldet som de unga vuxna uppgivit. Vidare diskuteras om kön spelar in i upplevelsen av våld och även offer respektive förövare diskuteras utifrån kön.

Barn som omsorgsgivare

Slutligen, i antologins femte avsnitt, står *barns omsorgsansvar* i fokus. Barn tar ibland på sig ett stort ansvar för uppgifter i hemmet, för syskon och för föräldrar. Om det sker till den grad att barn tar över föräldrars ansvar och uppgifter används ibland begreppet föräldrafiering (parentifiering). I England har forskning om young carers, unga omsorgsgivare, bedrivits under längre tid och i avsnittet får vi en inblick i denna forskning från England. Området är nytt i Sverige och i ett kapitel ges exempel från två olika problemscenarier i familjer där anhöriga barns omsorgsansvar diskuteras.

I kapitel 17 analyserar Elisabet Näsman, professor i sociologi vid Uppsala universitet, Karin Alexanderson lektor Uppsala universitet, Stina Fernqvist lektor Uppsala universitet, två fall där barn är anhöriga till föräldrar med missbruk i det ena fallet och föräldrar med kognitiv begränsning i det andra. Utifrån en analys av forskning visar de på vilka olika perspektiv som framträder av barns anhörighet och omsorgsgivande.

Avslutningsvis, redogör Saul Becker, prorektor och prefekt vid Institutionen för samhällsvetenskap vid Birmingham University och professor i socialpolitik och socialt arbete Nottingham University, för sin forskning om young carers i England. Med hänvisning till forskning från även t ex Australien och USA diskuteras var forskningsfronten befinner sig idag och i kapitlet relateras till socialpolitisk medvetenhet och åtgärder i olika länder.

Författarpresentation

Elisabet Näsman är professor i sociologi vid Uppsala universitet. Hon har en barndomssociologisk inriktning och har medverkat i den internationella uppbyggnaden av det perspektiv som kallas Sociology of Childhood. Hon har publicerat artiklar och böcker både nationellt och internationellt på en rad områden: skolans elevhälsa, föräldrars arbetsliv, föräldrars arbetslöshet, barns vardagsekonomi, barnfattigdom, barn som upplevt våld i familjen, familjerättsliga tvister, metod och etik vid forskning med barn samt barns delaktighet. Elisabet har haft expertuppdrag och undervisat för olika professionella grupper inom bland annat polis och socialtjänst om samtal med barn och barns rättigheter och bedriver forskningscirklar med professionella som vill utveckla sitt arbete med utsatta barn. Hennes bidrag till denna antologi bygger på hennes intresse för hur samhället ser på barn och deras utsatthet. Illustrationer hämtas från hennes aktuella forskningsområden: barn i familjer där föräldrar har missbruksproblem samt barns ekonomiska utsatthet då föräldrar har kognitiva svårigheter.

Karin Alexanderson är socionom och fil.dr. i socialt arbete och för närvarande verksam vid sociologiska institutionen vid Uppsala universitet. Hon har 25 års praktisk erfarenhet av socialt arbete i socialtjänst och skola och 15 års erfarenhet av forsknings- och utvecklingsarbete. Karin är ledare för det svenska teamet i ett internationellt nätverk Evidence informed practice och ingår i den nationella styrelsen FORSA (förbundet för forskning i socialt arbete). Hennes forskningsområden rör: barn i familjer där någon vuxen har problem med missbruk, hur en evidensbaserad praktik ska tolkas och förstås i socialt arbete, implementering av metoder och arbetssätt och uppföljning/utvärdering i det sociala arbetets praktik samt organisering av och brukarmedverkan i socialt arbete. Att som forskare tillsammans med socialarbetare och deras organisationer bidra till att utveckla det sociala arbetets praktik är en stark drivkraft för henne.

Stina Fernqvist är fil. dr. i sociologi och för närvarande verksam vid Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet. Hennes forskningsområden rör ekonomisk utsatthet i välfärdsstaten samt barns utsatthet och möjligheter till delaktighet. Stinas doktorsavhandling analyserade barns erfarenheter av fattigdom och lyfte fram hur deras aktörskap kan förstås som en strategi för att hantera sin situation. Avhandlingen byggde på intervjuer med barn och ungdomar i åldrarna 6-18 år i familjer som är eller har varit berättigade till ekonomiskt bistånd. Hon har också varit projektledare för en kartläggning av barnfattigdom i Uppsala kommun och har i ett forskningsprojekt tillsammans med Elisabet Näsman utforskat strategier och ekonomiska villkor i familjer där föräldrarna har kognitiva svårigheter. Inom ramen för denna antologi aktualiseras främst diskussioner sprungna ur det sistnämnda projektet. Stina påbörjar under 2015 en studie om föräldrar i familjer som hotas av vräkning.

Johanna Kihlgård är socionom och arbetar med barnavårdsutredningar inom socialtjänsten och uppföljning av stödinsatser för barn mellan 0-12 år. Johanna har ett särskilt intresse för unga omsorgsgivare och har skrivit en masteruppsats om hur dessa barn och det de gör framställs i Socialstyrelsens publikationer, vilken också utgör grunden för Johannas bidrag i denna antologi.

Kapitel 1

Att se barn som anhöriga

Elisabet Näsman, Karin Alexanderson,
Stina Fernqvist & Johanna Kihlgård

Att tala om minderåriga barn som anhöriga är inom socialt arbete ett relativt nytt sätt att beteckna barns position i familjen. Vad får ett sådant perspektiv för konsekvenser? Vad lyfts fram och vad skymms undan? I detta kapitel diskuterar vi begreppet 'barn som anhöriga' för att bidra till större klarhet kring vad begreppet kan betyda och vad följderna kan bli för barn då ett anhörigperspektiv används. Med utgångspunkt i barndomssociologin problematiserar vi synen på barn som anhöriga. Barn placeras i en social position som anhöriga inom ett institutionellt och professionellt sammanhang, samtidigt som deras barnposition präglas av samhällets övergripande åldersmaktordning. Kapitlet har fokus på att barn är anhöriga till föräldrar med problem. Hur samspelar det med att de också kan vara utsatta, ha egna problem, vara brukare av samhällets insatser men också vara aktörer? Barn kan ta ett omsorgsansvar i familjen gentemot syskon, föräldrar och sig själva. Här finns politiska/ideologiska och professionella dilemman, dels eftersom olika begrepp används om barn som anhöriga dels på grund av skillnader i perspektiv mellan de institutionella sammanhang där barn aktualiseras som anhöriga. Detta framgår bland annat i aktuella dokument från Socialstyrelsen.

Barnpositioner i välfärdssamhället

Att tala om minderåriga barn som anhöriga är ett relativt nytt sätt att beteckna barns position i familjen. Det kan tolkas mot bakgrund av övergripande samhällsförändringar i synen på barn, deras behov och rättigheter liksom i uppfattningarna om avvikelse hos vuxna. Synen på missbruk har gått från att ses som en karaktärssvaghet till att betraktas som en sjukdom (Pettersson 2011). Samhället har gått från institutionalisering och objektivering av exempelvis vuxna med psykiska problem och funktionshinder till att eftersträva att de integreras i samhället och får erkännande som subjekt med rättigheter, vilket återspeglas i argumenten för brukarinflytande (Grünewald 2012). Sammantaget kan detta ses som en typ av normaliseringsprocess (om än i hög grad även präglad av medicinskt/genetiskt tänkande).

Då samhället alltmer präglats av nyliberala idéer som individualisering av sociala fenomen och förväntan om individuellt ansvarstagande, har familjen i och med avinstitutionaliseringen återkommit som en betydelsefull enhet för omsorgstagande i triangeln stat – marknad – familj (Trondsen 2013). Familjen har

samtidigt i hög grad behållit sin status som privat arena som ska skyddas från insyn och ingrepp (Zelizer 1994 och barns rätt till familjeliv i FN:s konvention om barnets rättigheter Hammarberg 2006). Konventionerna kring mänskliga rättigheter, rättigheter för personer med funktionsnedsättning och barnets rättigheter ger tillsammans ett brett perspektiv på vuxna, barn, föräldraskap och familj, men innebär sammantaget dilemman då olika behov och intressen kan stå i konflikt med varandra (Aldridge 2008, s. 254).

Syftet med kapitlet är att bidra till en fördjupad och nyanserad förståelse av vad följderna kan bli för barn som betraktas som anhöriga, en förståelse som vi menar behövs för att kunna välja insatser som är anpassade till barnens specifika behov. Frågor kapitlet tar upp är: Vad innebär det att se barn som anhöriga? Hur kan relationen mellan barn och förälder tolkas utifrån föreställningar om aktörskap, ansvarstagande och omsorgsgivande kopplat till barns respektive föräldrars position i familjen? Vilka följder får valet av begrepp för de sysslor barn gör i familjen? Vad innebär anhörigperspektivet på barn i officiella sammanhang som exempelvis Socialstyrelsens skrifter? Vad händer om det perspektivet ersätter synen på barn som utsatta? Kan anhörigperspektivet medföra en ökad acceptans för att barn får ta ansvar för sin egen såväl som andra familjemedlemmars omsorg?

Anhörigskap är en social position som bygger på en relation där barn kan vara både utsatta och aktörer. Vår analys utgår därför från barndomssociologins syn på barnpositionen som relationellt skapad och på barn som aktörer. Barn deltar i att konstruera både vuxenpositioner de har en relation till och sig själva som barn. Vårt fokus ligger på barn som anhöriga till föräldrar med problem och att de därmed själva kan vara utsatta, ha egna problem, agera och vara brukare av samhällsinsatser. Vi pekar på politiska/ideologiska och professionella dilemman i sättet att förstå, bemöta och ge insatser till dessa barn. Barn kan också, som anhöriga till syskon och andra släktingar med problem, hamna i den typen av situationer vi diskuterar. Vi har dock begränsat oss till anhörigskapet när en förälder har problem, vilket reser särskilda frågor, men en del resonemang är tillämpliga även för andra anhörigsituationer. Nu en introduktion av det barndomssociologiska perspektivet.

Barndomssociologisk utgångspunkt

För många är det en självklarhet, något naturgivet, vad ett barn är och något de flesta inte alls reflekterar över. Det barndomssociologiska perspektivet har sedan 1980-talet genom bland annat historiska och internationellt jämförande studier lyft fram hur barndomen och barnpositionen konstrueras socialt (James, Jenks, & Prout 1998). Gränserna för vem som ses som barn och vad som utmärker barn varierar med sociala och kulturella förändringar, till exempel i synen på barns arbete (Ariès 1960; Hareven 1982). I Sverige betraktas barndom¹ som tiden innan man

¹ Det förekommer förstås fler åldersindelningar inom åldersspannet, spädbarn, förskolebarn, skolbarn, tonår, adolescens och liknande. Ungdom kan omfatta sen barndom upp till trettioårsåldern, vilket illustrerar det socialt konstruerade i åldergränserna (Hockey & James 1993).

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

ses som myndig vilket motsvarar åldersgränsen för barn enligt barnkonventionen (0-18 år, Hammarberg 2006).

Barndomssociologin ser barn och barndom som relationella begrepp vars innebörder bestäms i relation till andra ålderskategorier, livsfaser och generationer (Alanen 2001; Närvänen & Näsman 2007). Att vara barn innebär att inte vara, inte ännu ha blivit, vuxen. Barndom och vuxenliv kontrasteras. Lagstiftning och informella normer reglerar barndomen och därmed inte bara barns handlingsutrymme utan också andra ålderskategoriers sätt att förhålla sig till och agera gentemot barn, alltså vad vuxna ska, bör och inte får göra. Synen på normalitet/avvikelse liksom fördelningen av hinder och resurser baseras bland annat på ålder. Man kan tala om en åldersmaktordning där ytterändarna i livsförloppet – de yngsta och de äldsta – är underordnade mellanåldrarna. De senare har i kraft av sin kontroll över försörjning högst status och ideologisk dominans, vilket ger dem tolkningsprivilegiet i relation till barn och gamla (Hockey & James 1993). Mellanåldrarna kan bestämma vad som är en normal barndom, vilka barndomsproblem som samhället behöver uppmärksamma och vilka åtgärder som problemen bör föranleda. Uppmärksamheten på barns anhörigskap i familjer där andra familjemedlemmar har problem, är en följd av mellanåldrarnas agerande.

De åldersbaserade reglerna och normerna innebär att barn förväntas vara och se ut på ett visst sätt, befinna sig på vissa ställen – som i skolan – och utföra vissa handlingar – som att leka och läsa läxor – utifrån vad som ses som normalt och önskvärt vid en viss ålder. Barn i Sverige är befriade från krav på att bidra till sin egen eller familjens försörjning och har rätt till men också plikt att gå i skolan. Åldersmaktordningen pekar ut vilket handlingsutrymme och vilka sammanhang som är legitima för barn. Det sätts tydliga gränser för vad som är avvikande för barn i olika åldrar, vilket markeras i uttryck som ”åldersadekvat” ”sent utvecklad”, ”lillgammal” eller ”brådmogen”. En del av dessa gränser handlar om vad som rentav är olagligt att göra för barn eller för vuxna gentemot barn. Det är i relation till dessa gränsdragningar frågan om vad barn gör som anhöriga kommer in som en omtvistad fråga. Handlingar som hos en annan åldersgrupp inte skulle väcka uppmärksamhet kan när de utförs av barn uppfattas som ett problem som behöver utredas och åtgärdas (Aldridge 2008).

Ålderspositionerna skapas i samspel vilket kallas ”generationing” (Alanen 2001) eller ”att göra ålder” (Närvänen & Näsman 2007). Barn gör ålder då de förhåller sig till det handlingsutrymme de får genom att anpassa sig till, förhandla om, göra motstånd mot eller överskrida åldersgränser (Närvänen & Näsman 2007). Barns förhållningssätt och det de gör som anhöriga kan väcka åldersbaserade frågor om normalitet och avvikelse.

Omsorgs- och delaktighetsperspektiv

I samhällets reglering av barndomen aktualiseras olika perspektiv på barn. Grovt kan man tala om två huvudperspektiv (Eriksson & Näsman 2008): Omsorgsperspektivet utgår från att barn är under utveckling och därmed sårbara och i behov av vuxna som ansvarar för att barn skyddas och får sina behov tillgodosedda för att framgångsrikt utvecklas ut ur barndomen. Delaktighetsperspektivet utgår i stället från barn som aktörer i nuet. Barndomen ses som en livsfas snarare än som en utvecklingsfas. I kraft av aktörskapet har barn kompetenser som ger dem rätt att få påverka sina liv. Båda perspektiven är representerade i barnkonventionen även om delaktighetsperspektivet är mer kringskuret av reservationer (artikel 12, Hammarberg 2006; Eriksson & Näsman 2008; Näsman 2014). Förhållandet mellan dessa perspektiv är komplext:

Children are regarded both as incapable and as agents with capacities to act on their own. The juxtaposition of these two conceptions of the child underlies the leading questions in childhood ethics. (Carnevale, et al, 2013:9).

Att tala om barns utsatthet kan tolkas som uttryck för omsorgsperspektivet och manar vuxenvärlden till åtgärder för stöd, hjälp och skydd. Att se barn som anhöriga omfattar inte självklart sårbarhet utan kan likaväl peka ut barn som aktörer i relation till en familjemedlem och därmed uttrycka ett delaktighetsperspektiv. Perspektiven behöver dock inte ses som motstridiga utan kan förenas i en dubbel blick på barnen där både utsatthet och aktörskap erkänns (Eriksson & Näsman 2008). Delaktighet kan vara ett redskap i omsorgen om utsatta barn. För en del utsatta barn kan omsorgsperspektivet rentav göra delaktighetsperspektivet särskilt väsentligt. Delaktighet i form av att få berätta för en vuxen, kan giltiggöra svåra upplevelser och underlätta återhämtning (aa; Leira 2002). Delaktighet kan också gå hand i hand med omsorgsperspektivet då samtal med barn ger mer kunskap om deras egna uppfattningar om problem och lösningar, vilket kan förbättra valet av insatser för dem (Näsman 2012). Som en parallell till problematiken kring bemötandet av barnarbetare kan brist på respekt för anhöriga barns aktörskap ses som brist på omsorg (Aldridge 2008).

Familialisering²

Familjen som samhällsinstitution har en särställning i konstruktionen av barn och barndom. Alanen (1992) talar om processer av familialisering vilket innebär en tendens att i första hand förstå barn utifrån att de ingår i en familj. Familjen ses som den "naturliga" platsen för barn. Barn kan då betraktas som komponenter i en familj och mer sekundärt (eller inte alls) som agerande subjekt med egna rättigheter både inom och utanför familjen (Näsman 1994). I litteratur inom soci-

² Alanens engelska term är familialization. Den svenska översättningen har använts i Näsman och Fernqvists tidigare publikationer. Se t.ex. Näsman et al. 2012)

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

alt arbete används familj i hög grad som kollektiv benämning på den part socialt arbete bedrivs i relation till, vilket medför risken att barn som separata individer liksom maktrelationer inom familjen osynliggörs. Barn kan rentav försvinna som subjekt och snarare bli egenskaper hos familjen eller en förälder (Näsman, Ponton von Gerber & Fernqvist 2012).

Hur barn eventuellt osynliggörs eller beskrivs och bemöts då de lever i familjer där en eller båda föräldrarna har problem som psykisk eller fysisk sjukdom, kognitiva svårigheter, missbruksproblem eller våld, gör frågan om familialiseringstendenser relevant för diskussionen om barn som anhöriga.

Barn som omsorgsgivare

I exempelvis Storbritannien och Australien har barns anhörigskap uppmärksamats och de barn som tar ansvar och ger omsorg i familjen har benämnts young carers. Det handlar om barn vars föräldrar har olika typer av problem, men där barnen har det gemensamt att de vårdar och tar ansvar för sina föräldrar och familjens hem. I Sverige har dessa unga omsorgsgivare fram till nu fått väldigt lite uppmärksamhet. Begreppen 'barn som anhöriga' och 'ung omsorgsgivare' kan lätt kopplas samman eftersom båda lyfter fram barn vars föräldrar har svårigheter av något slag. Forskningen synliggör att kombinationen av begreppen 'unga' och 'omsorgsgivare' kan vara problematisk. Aldridge (2008, s. 254) talar om svårigheten, både i politik och praktik, att förena föreställningar om barn och en ansvarsfri barndom med att barn genom att ge omsorg i familjen gör vad vuxna borde göra. Barnen överskrider då en åldergräns och intar en position som både barn och vuxen, två positioner som kan ses som motpoler. Här finns en värdekonflikt:

On the one hand, children [provide care] out of a sense of love and duty and the close interdependency that often typifies the caring (parent-child) relationship (Aldridge and Becker, 2003) and, on the other, children's availability through co-residency means that children are able to provide consistent and flexible support. (Aldridge 2008, s. 255)

Citatet pekar ut spänningen mellan å ena sidan en värdeladdning i termer av kärlek, plikt och ömsesidighet, å andra sidan instrumentalitet - att barnen genom samboendet praktiskt nog finns tillgängliga på ett flexibelt sätt för att ge stöd.

Anhörigskap kan rent formellt begränsas till att det finns en nära relation³. I den aktuella diskussionen om vikten av att uppmärksamma barn som anhöriga är dock fokus på att anhörigskapet utgör en riskfaktor, vilket i sin tur inneburit krav på professionellas uppmärksamhet och samhällsinsatser. Ett exempel är sentida lagstiftning på hälso- och sjukvårdens område (HSL 1982, s. 763 2 g §):

Hälso- och sjukvården ska särskilt beakta ett barns behov av informa-

³ Hit kan höra släktskap och familjebildning genom samboende men även vänskapsrelationer och särboende, då det i en del sammanhang står en person fritt att ange vem som ska anses som anhörig.

tion, råd och stöd om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med

- 1. har en psykisk störning eller en psykisk funktionsnedsättning,*
  - 2. har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, eller*
  - 3. är missbrukare av alkohol eller annat beroendeframkallande medel.*
- Detsamma gäller om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med oväntat avlider. Lag (2009:979).*

Detta formuleras även som krav riktat till personalen (LYHS 1998, s. 531). Uppmärksamheten kring barns anhörigskap är alltså nära förknippad med föreställningen att barn som anhöriga är i en riskzon, där de kan utsättas för påfrestningar som kan få negativa följder för dem. Utsatthet ligger dock inte i anhörigbegreppet som sådant, eller i att en anhörigs aktörskap baseras på behov som en närståendes problem eventuellt skapar. En vuxen anhörig kan vårda, visa omsorg, sköta praktiska göromål, ansvara för ekonomin och så vidare som uttryck för en positivt värderad sida av en nära relation. Att känna ansvar och vara beredd att ta hand om olika göromål för varandra kan ses som en given aspekt av den närheten, som en parallell till det ansvars- och omsorgstagande en förälder förväntas ta i relation till sina barn. Anhörigskap innebär inte självklart behov av insatser. Att det ändå anses kunna vara påfrestande även för vuxna att ge omsorg till en närstående, framgår av att samhället i vissa fall erbjuder insatser för avlastning. De anhöriga får därmed positionen som brukare. Vad händer då dessa generella föreställningar om vuxnas anhörigskap flyttas över till barn som kanske till och med tar ansvar för och ger omsorg till en vuxen som är förälder?

Föräldrafiering

Anhörigskap kan utifrån de resonemang som förts här sägas omfatta att barn överskrider gränsen för den normala barndomen och intar en vuxenposition, ett gränsöverskridande som setts som problematiskt. Aldridge (2008, s. 254) kommenterar:

in some of the early studies young caring was often described and understood in terms of role reversal and, in psychiatric terms, as evidence of attachment disorder, or parentification.

Ombyttan föräldra-barnroller eller som det också kallats ”omvänd omsorgsfunktion” har alltså tolkats som en störning i anknytningen. Denna störning har fått ett eget begrepp som vi på svenska kallar ’föräldrafiering’⁴. Haugland (2006, s. 43) beskriver innebörden i begreppet föräldrafiering som att barn tilldelas roller och ansvar som inom deras kultur normalt utförs av vuxna⁵. Av definitionen följer

⁴ Vår översättning av den engelska termen parentification som också används i Skandinavien.

⁵ Vår översättning av Hauglands referens till Valteau, Bergner & Horton (1995, s. 157)

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

inte att föräldrafiering nödvändigtvis begränsas till barns omsorg om föräldrar, vilket begrepp som 'omvänd omsorgsfunktion' innebär. Föräldrafiering är alltså ett vidare begrepp, som även omfattar situationer där barnen får en vuxens ansvar för syskon eller sig själva, utifrån att det handlar om att barn har en föräldraposition i familjen. Barnets ansvar kan gälla praktiska göromål i hushållet men också emotionell vård och omsorg som att trösta, ge råd, medla och ge bekräftelse, vilket även kan ingå i att barn behandlas som en vuxen part i samspel med den av föräldrarna som inte bär grunden till problemen i familjen (Haugland 2006)⁶.

Problematiseringen av barns anhörigskap i termer av föräldrafiering har kritiserats. Det har ansetts osannolikt att förskjutningen kan gå så långt att barn blir sina föräldrars föräldrar (Keith & Morris 1995). Kritik, som även gällt begreppet *young carers*, har också pekat på kulturella skillnader i normerna för vilka uppgifter i hemmet barn förväntas utföra. Det innebär svårigheter att bestämma när en rollförskjutning från barnpositionen sker (Olsen 2009). Detta är dock något som Hauglands definition tar hänsyn till genom att knyta föräldrafiering till att barn gör uppgifter som normalt görs av en vuxen i barnets kultur.

Hauglands definition av föräldrafiering omfattar även barns ansvar för göromål som gäller dem själva eller syskon, om dessa uppgifter i barnens kultur normalt borde ha utförts av en förälder. Begreppen föräldrafiering liksom barn som omsorgsgivare kan alltså omfatta omsorg till alla familjemedlemmar inklusive barnet själv och det även utan att det kan förklaras med att en förälder har någon typ av svårigheter (Haugland 2006, s. 213).

Föräldrafieringens effekter

Föräldrafiering är enligt Haugland inte en entydigt negativ situation för barn. Föräldrafiering anses kunna vara adaptiv, det vill säga positivt utvecklande, eller destruktiv för barnet (a.a.). Vilken effekten blir anses bero på en rad förhållanden: Typ av göromål: emotionella anses mer belastande än praktiska; varaktighet; korta perioder är mindre belastande; omfattning; det är belastande om barnen upplever det så (fysiskt eller emotionellt) och om de ser sig själva som otillräckliga (Haugland 2006, s. 214-15; Aldridge 2008, s. 260). Låg ålder och bristande mognad ökar risken med föräldrafiering. Haugland (2006, s. 212) hävdar att början till föräldrafiering kan spåras redan hos barn under två år. Skyddande är om barnen får stöd, erkänsla och egen omsorg (Haugland 2006, s. 215). I det sistnämnda finns möjligen en markör av att en föräldrafiering som också omfattar att barn har omsorgsansvar för sig själv är mer betungande. Det är annars oklart om det anses göra någon skillnad i belastning vem eller vilka i familjen barnets omsorg omfattar (Haugland 2006).

Positiva effekter av föräldrafiering kan vara att omsorgsgivandet kan lätta barns oro, ge dem känslan av att vara behövd och upplevelsen att ha åstadkommit något positivt (Aldridge 2008, s. 260). Barnen kan utveckla ett gott självförtroende, inlevelseförmåga och kompetens att ge omsorg, förhandla och medla i kon-

⁶ I en sådan partnerrelation inkluderar Haugland sexuella handlingar, vilket inte tas upp vidare här.

flikter (Haugland 2006, s. 217). Vuxna barn har uppgett att omsorgsgivandet har styrkt dem, gjort dem empatiska, kompetenta och självständiga (Haugland 2006, s. 218).

Destruktiv föräldrafiering har enligt Haugland (2006, s. 218) betraktats som barnmisshandel och kan medföra psykiska och sociala problem av olika slag både i nuet och i framtiden (Aldridge 2008; Butler 2005). Barnens sociala liv kan bli begränsat och skolprestationer kan påverkas negativt liksom barnens självförtroende, egenvärde och identitetsutveckling. Barnens egna behov kan bli åsidosatta och om barnen ändå prioriterar dessa, exempelvis behovet av lek med jämnåriga, kan det ge upphov till skuld känslor gentemot den barnen ger omsorg. Barnen kan utveckla missbruksproblem och andra beteendeproblem (Haugland 2006, s. 215-217).

Föräldrafieringen kan vidare ge så starka band till föräldern att barn har svårt att bryta sig loss från sin ursprungsfamilj i den ålder då ett mer självständigt liv normalt sett ska etableras (Haugland 2006). Att det byggs in kulturrelativism i definitionen av föräldrafiering reser frågan om hur generellt giltigt detta resonemangen är. Hur starka förväntas vuxna barns band till föräldrar vara i olika kulturer?

Vad slags problem är föräldrafiering? Haugland betonar vikten av generationsgränser (2006, s. 219). Är det i sig ett problem att vuxna inte tydliggör barns respektive vuxnas positioner och den normala relationen mellan dem? Kan problemet med föräldrafiering också gälla avsaknaden av fostran och respekt för vuxenauktoritet, med den risk för brister i barns uppförande som det kan leda till? Kan barns berättelser om positiva upplevelser av att vara omsorgsgivare också ha att göra med upplevelsen av att kunna göra sådant som barn inte annars tror sig om att klara, alltså just sådant som normalt åligger vuxna (Aldridge 2008; Faureholm 2010)? Problematisering av föräldrafiering som vuxnas förlust av status och auktoritet skulle ur ett åldersmaktperspektiv kunna vändas till att barn kan uppleva det som positivt att överskrida åldersordningens gränser och uppnå något av vuxenstatus.

I en diskussion om föräldrafiering bör även vägas in hur barnens omsorgsgivande samverkar med de svårigheter i övrigt som föräldrarnas problem medför för barnen. Är det barnens omsorgsgivande eller andra påfrestningar som är det egentliga eller största problemet för barnen och som ger negativa effekter i barnomens olika skeden? Olika tolkningsalternativ kan få betydelse för hur föräldrafiering värderas för barn i olika åldersfaser.

Föräldrafiering eller barnarbete?

De vitt skilda konsekvenserna av föräldrafiering fångar å ena sidan omsorgsperspektivets syn på barns sårbarhet, å andra sidan delaktighetsperspektivets syn på barns aktörskap. Om de två perspektiven förenas kan resonemanget om föräldrafiering problematiseras. Att föräldrafiering beskrivs som ett interaktionsmönster i familjen gör enligt Haugland (2006) att man inte kan tala om barnarbete med de följder som en sådan förståelse skulle få. Att använda termen föräldrafiering istället för att tala om barns hushållsarbete eller vård- och omsorgsarbete pekar mot att grundproblemet inte i första hand anses vara barnets arbets- och ansvarsbörda, även om det ses som en viktig faktor för hur barnet påverkas. Föräldrafiering pekar istället främst på positionsförskjutningen som sådan, utan att tydligt lyfta frågan om åldersmakt och utnyttjande av barn som arbetskraft. Med ett barn-domssociologiskt perspektiv som ser till samhällets åldersmaktordning kan problematiseringen av barns omsorg som föräldrafiering därför ses som uttryck för ett motstånd från vuxenvärlden mot att diskutera i termer av maktrelationer och barns handlingsutrymme (Haugland 2006, s. 217).

Aldridge (2008) synliggör en spänning i aktuell forskning mellan anhörigskap som ett naturliggjort ansvar som inte får erkännande kontra att betrakta barns omsorgsgivande som arbete i en för barn positiv bemärkelse med utökat handlingsutrymme och stärkt självkänsla. Denna spänning försvårar förståelsen av barns anhörigskap vilket skulle kunna öka barns utsatthet, även om denna utsatthet inte är statisk och kan innefatta ett aktörskap. Aldridges diskussion tydliggör problemets komplexitet, och hon framhåller liksom Haugland ovan att barn inte sällan betonar positiva aspekter med att vara omsorgsgivare (2008, s. 257; se även Faureholm 2010). Frågan är dock om och hur det omgivande samhället stöttar barnen och ger dem erkännande för deras insatser (Aldridge 2008, s. 257):

Young carers are not paid for the 'work' that they do, but in constructing their caring activities simply as work implies the need for some form of reward through payment. However, we are then forced into a position that condones and legitimises caring work in childhood, when in fact most would argue that this is something that should only be undertaken (legitimized and thus paid for) in the realm of adulthood. (Aldridge 2008, s. 258).

I en värdering av omsorgsarbetets betydelse för barn skulle både emotionell och fysisk belastning, tidsåtgång och andra arbetsförhållanden behöva vägas in inklusive risk för arbetsskador. Professionella omsorgsgivares arbetsmiljöfrågor behöver här kompletteras med de specifika riskerna för barn. Det senare handlar dels om en direkt hälsomässig sida där fysisk belastning på den unga växande kroppen kan ha skadliga följder (Aldridge 2008, s. 260). Därtill kommer den psykiska belastning som kan ligga i det ansvar som följer med omsorgsuppgifterna. Barn kan ha tydliga uppfattningar om gränserna för vad som är passande arbete för barn bland annat utifrån vad de anser att barn klarar av (Näsman & von Gerber 2003,

s. 72ff). Rädsla för att misslyckas och därmed orsaka skada skulle därmed kunna vara en tänkbar specifik känslomässig belastning. Ansvar kan också kopplas till skuldkänslor om barn inte tar ansvar fullt ut (Haugland 2006) och det särskilt om det får negativa konsekvenser för den som behöver barnets omsorg. Det är också viktigt att beakta tidsåtgången och vad barn av tidsskäl får avstå ifrån såsom skolarbete, fritidsintressen och umgänge med jämnåriga (Haugland 2006). Att barn möter uppskattning och kan få positiva upplevelser av att klara av omsorgsarbetet löser inte dessa problem⁷.

Ett resonemang om barnarbete anknyter till kritiken mot begreppet ”young carers” och talet om behov av stöd till barnen, en kritik som pekar på en risk för att samhällets ansvar för stöd och hjälp hamnar ur fokus (Keith & Morris 1995; Olsen & Parker 1997; Newman 2002). En liknande diskussion skulle kunna föras om pedagogiska eller kamratstödande insatser för barn med syftet att öka barnens kunskap och förmåga att förstå föräldrarnas problem, liksom att hantera sina känslor i situationen (Trondsen 2013). Risken är att sådana insatser får ersätta stöd eller skydd till barnen utifrån deras egna behov. Denna problematik synliggör en väsensskillnad mellan att använda begreppet anhörig om barn jämfört med att göra det om en vuxen.

Anhörig som myndighetsbegrepp

Anhörig är inte en vardaglig term människor emellan när de talar om varandra. Att se sig som anhörig hör inte heller till barns vardagsförståelse av relationer i familjen. Begreppet har en tydlig officiell och formell prägel ofta knuten till kontakter med institutioner och myndigheter där till exempel en person som är inlagd för behandling kan ombes uppge anhöriga som kan kontaktas vid behov. Att anhörigpositionen i hög grad är kopplad till institutionella sammanhang ger en del av komplexiteten kring begreppet barn som anhöriga. Det är utifrån en institutions bedömning att en förälder har någon typ av problem som barn betraktas som anhöriga. För institutionen är då den vuxna med problem startpunkten för att identifiera och sedan beteckna barn som anhöriga. För att förstå balansen mellan ett vuxen- respektive barnfokus är det viktigt att se vilket inominstitutionellt perspektiv på barn-föräldrelationen och barns anhörighet som gäller. Om utgångspunkten är den vuxnes problem innebär det att det professionella arbetet har den vuxnes problem som huvuduppgift. Ett lyckat fall handlar därför om att den vuxnes problem lindras eller upphör och ett professionellt misslyckande är att problemen kvarstår eller förvärras. Barnens situation är därmed sekundära för organisationen och som mått på professionell framgång. En viktig aspekt av anhörigbegreppet är alltså att man är anhörig i relation till en person som är den centrala i sammanhanget. För barns del handlar det om att de myndigheter och professionella, som har föräldrarnas problem som fokus för sitt arbete, kan be-

---

⁷ Även ett kulturnormaliserat omsorgsarbete för barn kan medföra svåra påfrestningar på barnen. Problemen med barns omsorgsarbete går därmed utöver Hauglands föräldrafiering

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

trakta barnen som anhöriga. När det gäller minderåriga barn har detta tidigare varit sällsynt då anhörigskap har förknippats med vuxna som myndigheterna kan vända sig till i sitt arbete med föräldrarna. När minderåriga barn i myndighetskontakter, till exempel om ekonomiskt bistånd, ikläder sig en anhörigroll genom att tolka för sina föräldrar som inte behärskar svenska språket ses det som problematiskt (Näsman et al 2012). Det är en myndig anhörig som myndigheten behöver som kontaktperson.

När nu minderåriga betraktas som anhöriga, är det med tanke på deras utsatthet för de påfrestningar föräldrarnas problem medför. Till skillnad från uttryck som barn i riskmiljöer eller barn som är utsatta, lyfter beteckningen barn som anhöriga fram att de har en nära relation till den i familjemiljön vars svårigheter barnen är utsatta för. Då dessa barns anhörigskap lyfts som ett socialt problem vidgas ansvaret för de institutioner och professionella som arbetar med föräldrarnas problem, att utöver det också beakta barnen och de behov föräldrarnas problem kan medföra för dem. Hittills har detta nya ansvarsområde reglerats när det gäller barns behov av information (HSL 1982, s. 763; LYHS 1998, s. 531). Nya professionella grupper ska nu etablera en relation till barnen och bedöma deras stödbehov. Frågan är om deras ansvar inskränks till skyldighet att anmäla oro till sociala barnavården eller om det även kommer att omfatta direkt stöd till barnen, som då liksom föräldern får en position som brukare i relation till dessa professioner. Anhörigperspektivet på barnen kan i de myndigheter som arbetar med föräldrarna givetvis riskera att på olika sätt präglas av att det ändå är föräldern som är i fokus, vilket pekar på en risk med att också införa ett anhörigperspektiv på barn inom de myndigheter som har barns utsatthet i fokus. Visserligen kan det vara en poäng att betona att barn kan vara utsatta just för att de är anhöriga och då särskilt om det innebär att barns omsorgsarbete därmed lyfts fram. Samtidigt finns en risk att också de som ska ha barns utsatthet i fokus istället mer riktar in sig på föräldern eller familjen som helhet. Inom den sociala barnavården finns en spänning mellan att i första hand se till barnens bästa – deras behov och intressen - samtidigt som hänsyn tas till föräldrarna och en arbetsallians skapas med dem (Øvreeide 2001; Anderson 2013).

Att inom den sociala barnavården ersätta ett perspektiv på barn som utsatta för försummelse, vanvård och misshandel från sina föräldrar med ett tal om barn som anhöriga till föräldrar som har problem, kan leda till att familjeperspektiv och föräldrastödsarbete förlorar barnens behov av och rätt till skydd ur sikte, alltså en typ av familialisering.

Begreppet barn som anhöriga har lyfts fram i flera skrifter från Socialstyrelsen under de senaste åren och kan därmed sägas ha fått ett officiellt godkännande. Socialstyrelsen är central som myndighet i sammanhanget genom att sprida kunskap om barns utsatthet och vägleda professionella i hur utsatta barns situation ska utredas, bedömas och insatser väljas, liksom hur mål som att stärka barns delaktighet ska hanteras. Till rekommendationerna hör alltså också att se barn som anhöriga. Hur har då anhörigperspektivet behandlats i Socialstyrelsens skrifter?

Barn som anhöriga i Socialstyrelsens publikationer

Genom sitt ansvar för kunskapsspridning och vägledning har Socialstyrelsen en stark position när det gäller att formulera sociala problem och ge en bild av problemens orsaker och lösning. Nedan undersöks hur barn som anhöriga till föräldrar med svårigheter beskrivs och får utrymme i texter från Socialstyrelsen⁸. Fyra aktuella publikationer har valts ut för analys. *Barn som anhöriga* (2013), *Föräldraskap och missbruk* (2012) *Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning* (2007) och *Barn till psykiskt sjuka föräldrar* (1999). Alla publikationerna kan sägas ha professionella inom bland annat socialtjänsten som målgrupp och syftar till att bidra till ökad kunskap. I samtliga betecknas barn som anhöriga.

Fokus i texterna ligger inte i samma utsträckning på barns aktörskap som i den internationella forskningen om unga omsorgsgivare. Nedanstående diskussion lyfter dock fram föreställningar och uttryck som gäller både barns omsorgsgivande och ansvarstagande.

Två diskurser

I de valda texterna kan två diskurser eller tolkningsramar för att förstå barn utläsas. Den första kan kallas för en objektdiskurs. Då den används utgår texten mer från ett vuxenperspektiv med fokus på barn som beroende och i behov av skydd. Den anknyter därmed till det omsorgsperspektiv vi nämnt tidigare. Den andra diskursen kan benämnas aktörsdiskurs och här framställs barn mer som individer med olika behov och förmågor vilket anknyter till delaktighetsperspektivet. Hur de olika diskurserna kring barns ansvarstagande konstrueras kan illustreras av skillnaden mellan att skriva:

... barn och unga tvingas ta för stort ansvar – i vardagen, för syskon och även för föräldrarna. (Socialstyrelsen 2012, s. 15)

och

barn [tar ibland] på sig ett allt för stort ansvar. De tar ansvar för syskon, föräldrar och hemmet. [...] Att ha ett ansvar som inte motsvarar vad man förmår utifrån ålder kan ge negativa effekter såväl under barndomen som i vuxenlivet. (Socialstyrelsen 2007, s. 42)

I det första citatet används en objektdiskurs då barnen, som om de saknade egen handlingskraft, påtvingas en roll som ansvarstagande. Det uttrycks att ansvaret är för stort och ordet tvingas används istället för exempelvis "måste", "får" eller enbart "tar". Det andra citatet kan istället sägas stå för en aktörsdiskurs där barn ses som förmögna att själva ta på sig ansvar. Dessutom betonar det senare citatet att det handlar om vad barn förmår utifrån ålder. Det är alltså inte ansvarstagandet i sig som är problemet, utan om det blir för omfattande och svårhanterligt för barnet. Detta kan jämföras med det första citatet där ansvaret bara beskrivs som "för stort".

---

⁸ Detta avsnitt bygger på en studie av Johanna Kihlgård (2013).

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

Aktörsdiskursen präglar ofta texten i stycken där mer positiva aspekter av omsorgsgivandet och ansvarstagandet framgår, som exempelvis vid hänvisning till barn som beskriver det som belönande och utvecklande. Objektsdiskursen är tvärtom ofta tydlig i samband med negativa bilder av barns ansvar. Båda diskurserna är framträdande i Socialstyrelsens publikationer och inte sällan blandas de till och med i ett och samma stycke. Det är viktigt att poängtera att båda diskurserna kan ha betydelse för barnen och de motsäger inte nödvändigtvis varandra utan kan snarare komplettera varandra så som nämnts tidigare när det gäller omsorgs- och delaktighetsperspektivet på utsatta barn (Eriksson & Näsman 2008).

Barn som omsorgsgivare

Ett begrepp som sällan används i publikationerna i förbindelse med barns anhörigskap är "omsorg". Näraliggande begrepp som "omvårdnad" och "vård" är även de ovanliga. Då dessa ord nämns är det ofta i stycken där barn citeras eller på annat sätt återges. I skriften *Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning* återges att ett barn säger: "Jag har alltid haft omsorg om mina syskon" (Faureholm 2004 i Socialstyrelsen 2007, s. 38). I *Barn som anhöriga* framkommer att barn med föräldrar med MS beskrivit att de blivit "mer oberoende och mer omhändertagande", vilket de sett som en positiv aspekt av uppväxten (Socialstyrelsen 2013, s. 26). Dessa citat kan tolkas som att omsorgsgivandet ur barnens perspektiv är en central del av att ha en förälder med särskilda behov, men det är ändå något som till stor del utelämnas i Socialstyrelsens texter.

Något som däremot lyfts fram på flera ställen i publikationen *Barn som anhöriga* är barns hänsynstagande till sina föräldrar. Ett exempel på detta är:

Det kan också leda till att barn för att ta hänsyn till och skona föräldrar tonar ner sina behov, vilket i sin tur gör att föräldrar kan få ännu svårare att se och tillgodose dem. (2013, s. 18)

Detta hänsynstagande kan definieras som en sorts tyst omsorg. Ordvalet "skona" i citatet leder till frågor om vad det är föräldrarna ska skonas från och motbilden blir att barn är en belastning. Barnen lägger sina egna behov åt sidan för att göra situationen lättare för föräldrarna. Det handlar om en osjälviskhet och en omtänksamhet som också skulle kunna innebära att barnen utför mer konkreta omsorgsuppgifter för att avlasta och underlätta för föräldrarna. Sådant mer konkret omsorgsgivande utelämnas dock som tidigare nämnts i stor utsträckning i publikationerna.

Barns ansvarstagande

Till skillnad från omsorgsgivande nämns barns ansvarstagande ett flertal gånger i texterna liksom "ombytta roller" mellan barn och föräldrar som indikerar att barn tar vuxenansvar. I en del stycken beskrivs barnens ansvar som något "påtvingat" (Socialstyrelsen 2012, s. 15), i andra fall som något de "får ta" (Socialstyrelsen

2013, s. 41), och i en del meningar som något de har "lätt att ta på sig" (Socialstyrelsen 2007, s. 30). Detta sista alternativ kan tolkas som uttryck för en aktörskurs, även om "lätt att ta på sig" också kan tolkas som att barn har en bristfällig förmåga att värja sig. I den publikation där ansvaret för föräldrarna beskrivs på det sättet betonas vikten av att barn får stöd av ett socialt och professionellt nätverk för att motverka ett alltför stort ansvarstagande (a.a., s. 12). Samtidigt framhålls att ett grundläggande behov hos barn är att "få känna att de behövs och att de får ta eget ansvar" (a.a., s. 26). Det sista citatet lyfter alltså en positiv aspekt av barns ansvarstagande. Det beskrivs till och med som ett grundläggande behov förutsatt att ansvaret ligger på en lämplig nivå utifrån ålder, förmåga och vilja hos barnet.

Olika svårigheter

Precis som att laddningen av ordet ansvar kan variera, är tonen i texterna olika beroende på typ av svårigheter hos föräldrarna. Detta framkommer kanske tydligast i publikationen *Barn som anhöriga*, där föräldrars olika problem beskrivs i separata kapitel. I Socialstyrelsens texter om missbruk (2012:15, 2013, s. 36) beskrivs barns ansvarstagande som något påtvingat och begreppet 'destruktiv parentifiering' används. I texter om andra svårigheter, är bilden mer nyanserad och ansvaret beskrivs istället som något barnen "kan få ta" och som något barnen "inte är mogna för" (2007, s. 38). I kapitlet om föräldrar med neuropsykiatriska svårigheter i *Barn som anhöriga*, beskrivs hur föräldrarna försöker leva upp till höga krav på föräldraskapet, att de kan känna sig otillräckliga och att de sliter hårt (2013, s. 45). Missbrukets konsekvenser beskrivs alltså annorlunda och med en mer problematiserande syn på barns ansvarstagande än när det gäller andra typer av svårigheter.

Kärnfamiljen som utgångspunkt

Det finns ett fokus på kärnfamiljen i Socialstyrelsens texter som kan ses som problematiskt. Utgångspunkten i texterna är att barn växer upp med två föräldrar. Bland annat Aldridge och Becker (1993, s. 55) skriver att det är vanligt att barns omsorgsgivande hänger samman med separation mellan föräldrarna. Det framstår därför som anmärkningsvärt att Socialstyrelsens texter sällan beaktar hur det blir för barnen när de lever med bara en förälder. Att ta för givet att det finns två föräldrar i hemmet medför en risk att barn inte synliggörs som potentiella omsorgsgivare eller att barnen antas redan ha ett stöd genom den andra föräldern, vilket kan göra att andra insatser anses överflödiga. Det förekommer dock att texterna problematiserar båda föräldrarnas roll, då svårigheter hos en förälder kan leda till problem även hos den andra.

Risken för depression ökar hos partnern till en person med MS. Det innebär att barn i familjer med MS kan uppleva att båda föräldrarna periodvis är mindre känslomässigt tillgängliga (Socialstyrelsen 2013, s. 25)

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

Det framkommer alltså att svårigheter hos en förälder kan leda till en dubbel börda för barnen, då ansvar och omsorg kan behöva omfatta båda föräldrarna.

I publikationen *Barn som anhöriga* (2013) utgår Socialstyrelsen uttalat från ett familjeperspektiv, vilket kan vara en förklaring till den återkommande diskussionen om den andra föräldern. Ett familjeorienterat synsätt skulle dock inte behöva innebära ett kärnfamiljefokus utan att se till vikten av familjerelationer och samspel mellan familjemedlemmar, även då dessa inte utgörs av två föräldrar i ett gemensamt hushåll.

Att barn med föräldrar som har problem behöver professionellt stöd berörs regelbundet i publikationerna, inte minst i anslutning till de stycken som handlar om barns ansvarstagande. I *Barn till psykiskt sjuka föräldrar* refereras från en intervjustudie att "Socialsekreterarna är mycket oroliga för de barn som tidigt får ta ansvar för sina föräldrar, det vill säga de får fungera som föräldrar åt de vuxna" (1999, s. 60). Vidare framkommer att socialsekreterare känner stor osäkerhet inför att prata med barn, och att de trots kunskap om familjens situation inte alltid vet hur barnen upplever situationen, vad de vill och eventuellt behöver hjälp med (1999, s. 72). Detta kan vara ytterligare en anledning till att barns omsorgsgivande inte uppmärksammats i Sverige. Konsekvenserna av att inte synliggöra barns omsorgsgivande kan bli att barn som behöver och vill ha stöd inte får det. Det bästa sättet att ta reda på barns behov och önskemål torde vara att lyssna på barnen då de har individuella och skilda upplevelser av situationer som utifrån sett kan uppfattas som lika (Qvortrup 1994, s. 5).

Sveriges välfärdssystem och barn som omsorgsgivare

I Socialstyrelsens texter handlar det till stor del om ansvar medan man verkar utgå från att en andra förälder (alternativt professionella) sköter mer praktiska omsorgsuppgifter. Naturligtvis kan det vara så att vårt sociala skyddsnet hindrar att ett större antal barn i Sverige är omsorgsgivare i förhållande till sina föräldrar, så att fenomenet är ovanligt här. Det skulle emellertid också kunna vara så att vår utvecklade välfärdsstat leder till att det osynliggörs. Om insatser som exempelvis ekonomiskt bistånd, personlig assistans och familjepedagoger ses som tillräckliga för att barnen inte ska kunna bli omsorgsgivare, är det möjligt att välfärdsstaten, paradoxalt nog, blir barnens antagonist eftersom det tas för givet att välfärdssystemet fångar upp familjer med svårigheter och ger dem det stöd de behöver även i en situation då en avinstitutionalisering gjort att familjen åter är mer central för att ta hand om vuxna med svårigheter (Trondsen 2013).

Samhällets ansvar är även värt att reflektera över utifrån publikationerna då det på flera ställen framgår att barn och föräldrar kan vara rädda för att barnen ska omhändertas (Haugland 2006, s. 218). Kanske är rädslan för att separeras från varandra även i Sverige en anledning till att unga omsorgsgivare och deras föräldrar inte vågar berätta för någon om sin situation.

Mycket pekar på att det på nationell nivå länge har saknats medvetenhet om den potentiella utsatthet bland barn som ligger i deras omsorgsgivande, vilket får konsekvenser för enskilda barn och deras familjer.

Det ambivalenta i barns anhörigskap

Att tala om barn som anhöriga kan synliggöra barn inför myndigheter och professionella som tidigare enbart haft fokus på vuxna och inte identifierat dessa som föräldrar eller undersökt konsekvenserna av deras problem för deras barn. Anhörigperspektivet kan innebära fördelar för föräldrarna vars totala livssituation därmed bättre kan beaktas i de professionellas arbete. För barnen kan det innebära att eventuell utsatthet blir identifierad och att deras behov av information, skydd och stöd utreds och insatser sätts in. Samtidigt kan införandet av ett anhörigperspektiv inom de myndigheter och professioner som har utsatta barn som huvudfokus problematiseras. Även om det kan bidra till att lyfta fram barns aktörskap är detta patologiserat genom föräldrafieringsteorin, eller kan å andra sidan tas till intäkt för att det barn behöver är kunskap och stöd i att hantera sina upplevelser och uppgifter snarare än att barnen befrias från problemen.

Att anhörigskapet betonar det relationella i barns utsatthet kan tydliggöra komplexiteten i barns position, även då de inte bor tillsammans med den anhörige som har problem eller då en del av föräldrafieringen består i den "friska" föräldrarnas användning av barn som psykisk avlastning och stöd. Samtidigt finns i betoningen av det relationella en risk för ökat fokus på föräldrarna och deras problem till förfång för barnen, vilket kopplat till en betoning av barns kompetens kan innebära att barns behov av skydd och stöd underskattas eller osynliggörs. Då en väsentlig del av det som är problematiskt med just barns utsatthet som anhöriga och som kan lyftas fram genom en sådan beteckning, handlar om barns ansvar för och praktiska utförande av omsorg, skulle ett alternativ till beteckningen barn som anhörig vara att i samklang med en del internationell forskning tala om barn som omsorgsgivare. Det öppnar för att både se risker och synliggöra vad som krävs av samhällsinsatser för att barnen inte ska belastas mer än barn i allmänhet i deras kultur. Barn som social kategori bestäms utifrån skillnaden mellan barn och vuxna. För att se barn som omsorgsgivare måste vi erkänna att vuxna kan vara beroende av barn och att barn kan vara kompetenta utförare, inte bara passiva mottagare, av omsorg.

En syn på barn som aktörer innebär även att deras rätt till information och att komma till tals när det handlar om deras situation och deras familj borde vara en självklarhet. Qvortrup (1994, s. 21) påpekar att det är viktigt att se till barns behov av skydd, men att det även kan bli överdrivet och ett redskap för att skydda vuxenvärlden mot barns intrång. Vi kan se detta som uttryck för spänningen mellan omsorgsperspektivets objektivisering av barn och delaktighetsperspektivets betoning av barns aktörskap. Att föräldrar trots den nya lagstiftningen (HSL 1982, s. 763; LYHS 1998, s. 531) har rätt att blockera barns rätt att få information om föräldrarnas svårigheter, kan ses som exempel på hur föräldramakten ges företräde framför barns rättmätiga behov av information för att kunna agera.

Ett ytterligare kritiskt steg skulle kunna tas genom att tala om barns omsorgsgivande som omsorgsarbete, vilket både skulle tydliggöra värdet i det barnen gör och samtidigt ställa krav på att arbetets villkor granskas i relation till barns rätt till hälsa och tid för skolarbete, lek och fritid. Detta kan ses som en parallell till

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

det kritiska synliggörandet av kvinnors insatser i hemmet genom att benämna det som obetalt arbete, även om också det kunde genomsyras av kärlek, pliktkänsla och stolthet. Att se barn som ansvarstagande omsorgsarbetare skakar om bilden av makt- och kompetensfördelning i familjen.

Detta kapitel har försökt bidra till ökad förståelse av vad perspektivet barn som anhöriga kan innebära. Det är ett inlägg i en forskning som ännu är alltför knapphändig för en fullgod analys. Särskilt gäller bristen forskning om barns egna perspektiv på anhörigskap och omsorgsarbete, bland barn i olika åldrar, typer av problemsituationer och samhällen; forskning med lyhördhet för den ambivalens anhörigskapet kan innebära för barnen själva.

Referenser

- Alanen, L. (1992). *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Jyväskylä: Institute for Educational Research, University of Jyväskylä.
- Alanen, L. (2001). "Explorations in Generational Analysis." I Alanen, L. & Mayall, B. (Red.). *Conceptualizing Child-Adult Relations*, 11–22. London: Routledge/Falmer.
- Aldridge, J. (2008). All Work and no Play? Understanding the Needs of Children with Caring Responsibilities. *Children & Society*, 22, 253–264.
- Aldridge, J., & Becker, S. (1993). *Children who care – inside the world of young carers*. Leicestershire: Loughborough University.
- Anderson, G. (2013). Reflektioner om dilemman i social barnvård. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2, 93-107.
- Ariès, P. (1960). *Centuries of Childhood*. Harmondsworth: Penguin.
- Butler, A., & Astbury, G. (2005). The Caring Child: An Evaluative Case Study of the Cornwall Young Carers Project. *Children & Society*, 19, 292-303.
- Carnevale, F. A., Campbell, A., Collin-Vezina, D., & Macdonald, M. E. (2013). Interdisciplinary Studies of Childhood Ethics: Developing a New Field of Inquiry. *Children & Society* DOI:10.1111/ chso.12063.
- Eriksson, M., & Näsman, E. (2008). "Att bemöta utsatta barn – som offer och aktörer". I Eriksson, M., Källström Cater, Å., Dahlkild-Öhman, G., & Näsman, E. (Red.). *Barns röster om våld – att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups.
- Faureholm, J. (2010). Children and their life experiences. I Llewellyn, G. (Red.). *Parents with intellectual disabilities: past, present and futures*. Malden, MA: Wiley-Blackwell p. 63-79.
- Grünewald, K. (2012). *Från idiot till medborgare: de utvecklingsstördas historia*. Stockholm: Gothia förlag.
- Hammarberg, T. (2006). *Mänskliga rättigheter: konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Hareven, T. K., (1982). The Life Course and Aging in Historical Perspective, In Hareven, T. K., & Adams, K.J. *Aging and Life Course Transitions: An Interdisciplinary Perspective*. New York: The Guilford Press. p. 1-26.
- Haugland, B. S. M. (2006). "Barn som omsorgsgivare: Adaptiv versus destruktiv parentifiering". *TIDSSKRIFT-NORSK PSYKOLOGFORENING*, 43(3), 211.
- Hockey, J., & James, A. (1993). *Growing Up and Growing Old. Ageing and Dependency in the Life Course*. London: Sage.

Kapitel 1. Att se barn som anhöriga

- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood* Cambridge, MA: Polity Press.
- Keith, L., & Morris, J. (1995). Easy targets: a disability rights perspective on the 'children as carers' debate. *Critical Social Policy*, 15, 36-57.
- Leira, H. (2002). From taboo trauma to affirmation and recognition – An explanatory model to understand and work with children who have experienced violence in the family. I Eriksson, M., Nenola, A., & Muhonen Nilsen, M. (Red.). *Kön och våld i Norden. Rapport från en konferens i Köge, Danmark, 23-24 November 2001*. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet, Tema Nord nr 2002:545, 285-295.
- Newman, T. (2002). 'Young Carers' and Disabled Parents: time for a change of direction. *Disability & Society*, 17(6), 613-625.
- Närvänen, A-L., & Näsman, E. (2007). Age Order and Children's Agency. I Wintersberger et al *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare*, s. 225-253.
- Näsman, E. (1994). Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe. In Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., & Wintersberger, H. (Eds.). *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Brookfield: Ashgate. Publishing Company, p. 165-187.
- Näsman, E. (2012). *Forskningscirkeln: Att stärka barns och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barnavården*. Uppsala: Uppsala universitet & Regionförbundet Uppsala län.
- Näsman, E. (2014). Perspektiv på barns delaktighet som anhöriga. I *Barns rätt som anhöriga. En antologi om att göra barn delaktiga*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset: s. 37-53.
- Näsman, E. & von Gerber, C. (2003). *Från spargris till kontokort. Slutrapport från forskningsprojektet För liten för pengar*. Linköping: Linköpings universitet.
- Näsman, E., Ponton von Gerber, C. & Fernqvist, S. (2012). *Barnfattigdom: om bemötande och metoder ur ett barnperspektiv*. Stockholm: Gothia.
- Olsen, R. (2009). Families under the microscope: parallels between the young carers debate of the 1990s and the transformation of childhood in the late nineteenth century. *Children & Society*, 14(5), 384-394.
- Olsen, R., & Parker, H. (1997). A response to Aldridge and Becker – 'Disability rights and the denial of young carers: the danger of zero-sum arguments' *Critical Social Policy*, 17, 125-132.
- Pettersson, U. (2011). *Från fattigvård till socialtjänst: om socialt arbete och utomparlamentarisk aktivitet*. (1. uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Elisabet Näsman, Karin Alexanderson, Stina Fernqvist &
Johanna Kihlgård

Qvortrup, J. (1994). "Childhood matters: An introduction". I Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., & Wintersberger, H. (Eds.). *Childhood matters: Social theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury p. 1-23.

Socialstyrelsen. (1999). *Barn till psykiskt sjuka föräldrar*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2007). *Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2012). *Föräldraskap och missbruk: att ta upp frågor om föräldraskap i missbruks- och beroendevården*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2013). *Barn som anhöriga – Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Trondsen, M. V. (2013). "Vi er ikke syke mennesker – vi har bare et behov for å snakke." *En kvalitativ studie av en internettbaseret selvhjelps-gruppe for ungdom med en psykisk syk foreldre*. Diss. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Zelizer, V. A. Rotman. (1994). *Pricing the priceless child: the changing social value of children*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Øvreeide, H. (2010). *Samtal med barn: Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. Lund: Studentlitteratur.

Att se barn som anhöriga

- Om relationer, interventioner och omsorgsansvar

Följande kapitel ingår i antologin och kan laddas ner var för sig på www.anhoriga.se

Barn är anhöriga

- 1 Att se barn som anhöriga, Elisabet Näsman, Karin Alexanderson, Stina Fernqvist & Johanna Kihlgård
- 2 Barn som anhöriga - i skuggan av föräldrar med problem, Gunvor Andersson
- 3 Att betrakta barnen som anhöriga inom socialtjänsten, exemplet kontaktfamilj, Lotta Berg Eklundh
- 4 Varför såg ingen mig?- om oviljan att uppmärksamma det obekväma, Mikaela Starke

Hur många barn och hur går det för barnen?

- 5 Barn som anhöriga i vården –hur många är de?, Anders Hjern, Helio Adelino Manhica
- 6 Barn som anhöriga - hur går det i skolan?, Anders Hjern, Lisa Berg, Mikael Rostila, Bo Vinnerljung
- 7 Barn som förlorar en förälder: konsekvenser för hälsa och dödlighet, Mikael Rostila
- 8 Barns behov av information, råd och stöd när en förälder får vuxenpsykiatrisk vård - Hur efterföljs lagen i den kliniska vardagen?, Gisela Priebe, Maria Afzelius

Interventioner

- 9 Stöd riktat till barn vars förälder har en allvarlig fysisk sjukdom, Ulrika Järkestig Berggren, Elizabeth Hanson
- 10 Stöd till barn när en förälder avlider, Ann-Sofie Bergman, Elizabeth Hanson
- 11 Barn i familjer med alkoholproblem –kan ett webbaserat program hjälpa ungdomar?, Tobias Elgán, Helena Hansson, Nicklas Kartengren, Ulla Zetterlind
- 12 Stödgrupper för familjehemsplacerade barn och unga, Ulla Forinder, Yvonne Sjöblom, Agneta Rönn
- 13 Beardslees familjeintervention -en hälsofrämjande intervention för barn i riskmiljöer, Anita Cederström, Heljä Pihkala
- 14 Att vara ett syskon som närstående till ett barn med cancer, Margaretha Jenholt Nolbris

Våld i familjer

- 15 Barn som tvingas växa upp med våld mellan sina omsorgspersoner, Karin Grip, Ulf Axberg
- 16 Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna –unga vuxnas erfarenheter och hälsa, Åsa Källström Cater

Barn som omsorgsgivare

- 17 Barn som anhöriga, utsatta och omvårdare - två typexempel, Karin Alexanderson, Stina Fernqvist, Elisabet Näsman
- 18 Gestaltning av begreppet ”unga omsorgsgivare” och politiskt gensvar: ett transnationellt perspektiv, Saul Becker

Nka: Barn som anhöriga

2015:6

ISBN 978-91-87731-26-6

www.anhoriga.se